

ד"ר ראובן מאמו

עיון בתפילות לפני לימוד¹

לע"נ נשמת בתנו
תהילה מאמו ע"ה
שנלב"ע בדמי ימיה והיא בת ט"ב שנים
ת.נ.צ.ב.ה.

תקוותו, תפילתו של כל מחנך היא שכל מה שהוא מלמד ומחנך ילמד, יופנם וייושם בקרב תלמידיו. הוא יעשה הכל כדי לממש את תקוותו ותפילתו, ינקוט באמצעים ובטכסיסים דידקטיים שונים, יתחשב בשונות, יכיר ויזהה סגנונות למידה בין הלומדים, יגוון בדרכי הוראה, ימחיש, יסביר... תהליך הוראה - למידה מתרחש בין מורה, תלמיד וחומר הלימודים², למידה מוגדרת כ"שינוי של קבע בהתנהגות כתוצאה מהתנסות"³.

הספרות המקצועית בנושא הלמידה ותנאיה ענפה ביותר. בחרתי בדבריו של רון ברנדט⁴ הנראים לי כמסכמים את התנאים להתרחשותה של למידה משמעותית ובלשונו "למידה רבת עצמה". הוא מונה עשרה תנאים חיוניים ל"למידה רבת עצמה", וכך הוא כותב:

1. האנשים לומדים את מה שהוא משמעותי בבורם מבחינה אישית.
2. אנשים מיטיבים ללמוד כאשר הם מקבלים על עצמם מטרות מאתגרות ועם זאת בנות השגה.
3. הלמידה היא התפתחותית.
4. אנשים שונים לומדים באופנים שונים.
5. אנשים בונים ידע חדש תוך שהם מסתמכים על הידע עכשווי שלהם.
6. חלק גדול בלמידה מתרחש באמצעות פעילות גומלין חברתית.
7. אנשים זקוקים למשוב כדי ללמוד.
8. למידה מוצלחת כרוכה בשימוש באסטרטגיות, שהן עצמן נלמדות.

1 תודתי נתונה לרב ד"ר יהודה ביטי על סיועו באיתור חלק מהתפילות במאמרי זה.
2 ראה: מאמרי תהליך תכנון העבודה החינוכית - ארגונית בבית הספר כמנוף לצמיחה, בתוך: ספרי יחד עם שביט ד' (תש"ע) להיות, לדעת ולעשות 77 אירועים, כלים, מאמרים ואמרות מסדר יום מנהל בית הספר וצוותו, הוצאת : מכללת "אורות ישראל - מכללה אקדמית לחינוך" אלקנה עמוד 241.
3 קשתי, י' אריאלי, מ' שלסקי, ש' (עורכים) (1997) לקסיקון החינוך וההוראה הוצאת: רמות, תל אביב עמ' 241.
4 ברנדט, ר'. (2000) למידה רבת עצמה, בתוך: חינוך החשיבה 19, הוצאת מכון ברנקו ויס ירושלים.

9. אקלים רגשי חיובי מחזק את הלמידה.
 10. הלמידה מושפעת מן הסביבה הכוללת.

מורה המאמץ תנאים אלו ומיישם אותם בדרכי ההוראה מובטח לו ע"פ ברנדט שתלמידיו ילמדו. חז"ל הטיבו לעסוק בתהליכי הוראה – למידה, והמעין בדבריהם⁵ ימצא עושר פדגוגי - דידקטי רב ביותר ביחס ללמידה ודרכי הקנייתת. תנאי ייחודי התווסף, שאין לו שום התייחסות בספרות המקצועית העוסקת בתהליכי הוראה – למידה והוא: תפילה לפני הלימוד ותפילה לאחר הלימוד. במאמרנו זה ייסוב עיונינו בתפילות שחוברו במיוחד להיאמר על ידי הלומדים לפני הלימוד⁶, בהן מבקשים מריבונו של עולם שייתן את הרצון והיכולת להפנים את החומר הנלמד.

לפני שנעניין בתפילות ייחודיות אלו נסב את מבטינו לסידור התפילה, ובו נמצא תפילות בהן אנו מבקשים מהקב"ה שיעניק לנו את היכולת ללמוד. בברכות השחר אנו מבקשים:

והערב נא ה' אלוקינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל, ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה, ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל⁷
 ועל תפילה זו אומר רב המנונא:

"אמר רב המנונא: זו היא מעולה שבברכות. הלכך לימרינהו לכולהו"⁸.
 הרמב"ם פוסק:

המשכים לקרות בתורה קודם שיקרא קריאת שמע בין קרא בתורה שבכתב בין קרא בתורה שבעל פה - נוטל ידיו תחלה ומברך שלש ברכות ואח"כ קורא ואלו הן: 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וציונו על דברי תורה ה' 'והערב נא ה' ...'

וכן נמצא בב"ח⁹ "אורח חיים":

5 מיזגם מספרות זו ראה על כך בספרי (2005) בפי תהילתך, פרקים בחינוך המודרני בראי המקורות, הוצאת: דני ספרים קרית גת. ריבלין א' (1985) "כנגד כולם" פידאגוגיה של חז"ל הוצאת: ספריית פועלים שוקרון, י' (תש"ס) שי למורה, הוצאת: מכללת "מורשת יעקב רחובות, שוקרון, י' (תשס"ב) עלי שי"ח דברי מסה ומעש ענייני חינוך והוראה הוצאת: מכללת "מורשת יעקב" ברחובות.

6 לתפילות אחרי הלימוד נייחד מאמר נפרד.

7 תלמוד בבלי מסכת ברכות דף י"א.

8 שם.

9 ב"ח אורח חיים סימן מז. ב"ח - רבי יואל סירקיש נולד בפולין בשנת ה"א שכ"א (1561), ה"א ת' (1640). מגדולי פוסקי אשכנז לאחר הרמ"א, פירושו לטור בשם בית חדש (ב"ח) משמש עמוד תווך של לימוד ההלכה, והגהותיו לש"ס, הגהות הב"ח, מודפסות כמעט בכל מהדורות הש"ס.

...והערב נא וכו' והוא לפי שהקב"ה עוזר ותומך לכל העוסק בתורה ומלמד אותו להבינה על בוריה ולכן מבקשים ממנו יתברך ואומרים והערב נא וכו' ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל ועוד אנו מייחלים ומתפללים לפני קריאת שמע

...ותן בליבנו בינה להבין להשכיל, לשמוע, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה, והאר עינינו בתורתך, ודבק לבנו במצוותיך...¹⁰

על בקשה זו מסביר בעל "פנים יפות"¹¹

...והוא ענין שתיקנו חז"ל בסדר התפלה שאומר כל אחד 'האר עינינו בתורתך' אף לפני אדם ששכלו קצר מלהבין זולת המשפיע להם, מ"מ הם מתפללים שיאר עיני חכמים כדי שיוכלו לקבל כל אחד ממנו כפי חלקו... ועל זה מבקשין 'והערב נא' שיהיה תערובות התורה בפה האדם וכמו שאמרו חז"ל להיות דברי תורה נבלעין בדמו.

בתפילת שמונה עשרה אנו פונים לקב"ה ומבקשים אתה חונן לאדם דעת, ומלמד לאנוש בינה, וחננו מאיתך חכמה בינה ודעת, ברוך אתה ה' חונן הדעת

הנה אם כן, לא די בדרכי הוראה למידה מיטביים אלא יש לבקש מבורא עולם שלימודינו יהא ערב לנו, שיתן בלבנו בינה להבין ולהשכיל... שהרי אנחנו מאמינים באמונה שלימה, שבורא עולם הוא ורק הוא, נותן לאדם חכמה, בינה ודעת. תפילות אלו נאמרות מעומקה של אמונה צרופה והכרה בייחול למימוש התפילות.

כך ביטא זאת נעים זמירות ישראל מ"המלמד אדם דעת"¹² ומבקש כפי שנראה להלן.

דְרָכֶיךָ ה' הוֹדִיעֵנִי אֲרַחֲצֶיךָ לְמַדְנִי הִדְרִיכֵנִי בְּאַמְתָּךְ וְלִמְדֵנִי כִּי אֵתָהּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל
אוֹתָךְ קוֹיֵתִי כָּל הַיּוֹם¹³ :
כְּרוֹךְ אֵתָהּ ה' לְמַדְנִי חֲקִיךָ¹⁴ :
דְרָכֶיךָ סִפְרֵתִי וַתַּעֲנֵנִי לְמַדְנִי חֲקִיךָ¹⁵ :

10 בברכת "אהבת עולם..." שבשחרית.

11 "פנים יפות בראשית פרק כו, רבי פינחס ב"ר צבי הירש הלוי הורוויץ (או: איש הורוויץ) נולד בפולין בשנת תצ"א (1730) שימש ברבנות בערים שונות, רבה של פרנקפורט דמיין שימש במשך 33 שנים, עד מותו בשנת תקס"ה (1805). ספרו הידוע ביותר הוא 'ספר הפלאה', הכולל למעשה שלושה ספרים: 'ספר כתובה' על מסכת כתובות, 'ספר המקנה' על מסכת קידושין, וספר 'פנים יפות' - דרשות על התורה וחמש מגילות.

12 תהלים צ"ד, י.

13 שם כ"ה, ד.

14 שם, ק"ט, יב.

15 שם, שם כו.

תְּסַדֵּךְ ה' מְלֵאָה הָאֲרֶץ חֻקֶיךָ לְמַדְנִי¹⁶ :
טוֹב טַעַם נְדַעַת לְמַדְנִי כִּי בְּמִצְוֹתֶיךָ הָאֲמֵנִתִּי¹⁷ :
טוֹב אֶתָּה וּמְטִיב לְמַדְנִי חֻקֶיךָ¹⁸ :
נְדָבוֹת פִּי רָצָה נָא ה' וּמְשַׁפְּטֵיךָ לְמַדְנִי¹⁹ :
עֲשֵׂה עִם עַבְדְּךָ כְּחֻסְךָ וְחֻקֶיךָ לְמַדְנִי²⁰ :
הוֹדִיעֵנִי דְרָךְ זֶה אֱלֹהֶיךָ כִּי אֱלֹהֶיךָ נְשֵׂאתִי נֶפְשִׁי²¹ :
לְמַדְנִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ כִּי אֶתָּה אֱלֹהֵי רוּחְךָ טוֹבָה תִּנְחַנֵּי בְּאֶרֶץ מִישׁוֹר²² :
לְדָוֵד בְּרוּךְ ה' צוּרֵי הַמַּלְמֵד יְדֵי לְקָרֵב אֲצַבְּעוֹתַי לְמַלְחָמָה²³ :

העולה מהפסוקים בייחס לנושא עיוננו, נעים זמירות ישראל מבקש מה':
"הדריכני" - "הודיעני" - "למדני" - "תנחני" כאומר תן לי רבונו של עולם
את היכולת, הרצון ללמוד ואלמד. ולכן, סיעתא דשמיא היא חלק בלתי נפרד
מתהליך הלמידה ואף קודם לו.

ואכן בכמה מקהילות ישראל אימצו המלמדים את הרעיון ולימדו את
תלמידיהם לשאת תפילה לפני הלימוד בפיתחו של יום הלימודים ותפילה
בסיומו של יום²⁴.

כאמור לעיל, במאמר זה ארבע תפילות²⁵ שנאמרו על ידי הלומדים בפתחו של
יום לימודים וזאת מארבע קהילות, קהילת יהודי רומניה, פולין, תימן והולנד.

א - רומניה

במקראה שיצאה לאור ברומניה בשנת 1906 נמצאת תפילה לפני הלימוד
ואחרי הלימוד.

כך כתוב בשער הספר:

ספר

מקרא קדש

כל התפילות והברכות הנחוצות לבני הנעורים לדעתן, עם מפתח לתפילות

16 שם, סד.

17 שם, סו.

18 שם, סח.

19 שם, קח.

20 שם, קכד.

21 שם קמ"ג, ח.

22 שם, שם, י.

23 שם, קמ"ד, א.

24 לתפילות שבסיומו של יום לימודים אקדיש בע"ה מאמר מיוחד.

25 מתוך אוסף תפילות בנושא שברשותי מקהילות אחרות, ייטיב עמי הקורא אם יואיל לשלוח
לי תפילה הנאמרת בעדתו.

והערות ובתרגום רומני, ועם לימודי אמונה ודת
מאת
אברהם שלמה גולד
הספר מקרא קודש מאושר מטעם הממשלה
(מופיע התרגום לרומנית)
הוצאת: [ברומנית] ראליאן סי ז'גאנט סאמיטסה קראיאובה
שנת 1906
בעמוד הפותח את המקראה כתוב ברומנית:
[איחולים בעברית לשנה החדשה]
ליחיד – לשנה טובה תכתב ---- ולרבים לשנה טובה תכתבו
ולנקבה- לשנה טובה תכתבי ----- ולרבות לשנה טובה תכתבנה
[ברכה ברומנית] [ברכה בעברית לברוכים הבאים]
שלום עליכם : עליכם שלום !

זה לשון התפילה

מפי עוללים²⁶

1. תפילה הזכה²⁷,
2. מלשון ילדים רכה,
3. מעוון רחקו²⁸,
4. במוסר אב ידבקו²⁹,

26 שמה של התפילה "מפי עוללים" ניתן כמובן משום שהיא נאמרת על ידי "עוללים" – תינוקות, ילדים והשם שניתן לה נגזר מהפסוק: "מפי עוללים וינקים יסדת עז" (תהלים ח, ג) עיון במסכתות קטנות מסכת כלה רבתי פרק ב נמצא: "בשעה שעמדו ישראל על הר סיני, אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, אתם מקבלים את התורה, אמרו לו הן, אמר להן הביאו ערבים בדבר, אמרו הא מינוקינן, והיינו דכתיב: 'מפי עוללים ויונקים יסדת עוז', אמר להם הקדוש ברוך הוא, הרי אתם מערבים את בניכם, אם אתם משמרים את התורה מוטב, ואם לאו הרי בניכם מערבינן לי..." דהיינו העצמה המיוחסת לעוללים היא רבה מאד.

27 צמד המילים: "תפילה זכה" מוכר כתפילה הנאמרת ברוב קהילות אשכנז בפתיחת תפילות יום הכיפורים, קודם אמירת תפילת כל נדרי. המחבר: הרב אברהם דנציג (תק"ח 1748 – ד' בתשרי תקפ"א (1820) מחברם של הספרים "חיי אדם" וה"חכמת אדם". ונמצאת בספרו חיי אדם (כלל קמ"ד, סימן כ'), במהדורה השנייה שנדפסה בשנת תקע"ט (1819).

28 "מעוון רחקו" מבוסס על דברי המדרש: "רבי יוסי ממלחיא ורבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמרו מצינו תינוקות בימי דוד עד שלא טעמו טעם חטא היו יודעין לדרוש את התורה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור והוה דוד מצלי עליהון הדא הוא שדוד או' (תהלים יב) אתה י - י תשמרם אתה י - י נטר אורייתהון בלבהון תנצרם מן הדור זו לעולם" ויקרא רבה (וילנא) פרשת אמור (כ"ו, ב). וכן אוצר המדרשים (אייזנשטיין) אלפא ביתא דבן סירא עמוד 41 ובשביל תינוקות של בית רבן שלא חטאו, ועוד מקבילות.

29 נראה כאומרים אנחנו הלומדים שומעים את מוסר אבינו ודבקים בו בחינת הכתוב במשלי

5. עולה היא לגובה,
6. על עד כיסא אלוק³⁰
7. כן כתוב בגמרא
8. אמי לי אמרה,
9. תמיד זאת אזכורה,
10. מחטא פי אשמורה³¹,
11. ברעי לא אריבה³²,
12. לקול הורי אקשיבה³³
13. לקול מורי אשמעה³⁴,
14. אז באל כי אפגעה,
15. והיה אלוקים עמי וחיו אבי ואמי
16. משפט ברומנית – [תפילה לתלמידים בכניסה לכיתה]
17. אלוקינו בשמים,
18. אליך נישא כפים³⁵
19. תן לנו אזן שומעת
20. וחננו מאיתך דעת³⁶,
21. עשה חסד עם בניך,

פרק (א', ח) "שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אבך". וכן בפרק ד (א) "שמעו בני מוסר אב וקשיבו לדיעת בינה". ובפרק יג (א) "בן חכם מוסר אב ולץ לא שמע גערה".

30 תלמוד בבלי מסכת שבת (ק"ט, ב): "אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינוקות של בית רבן. אמר ליה רב פפא לאביי: דידי ודידך מאי? - אמר ליה: אינו דומה הבל שיש בו חטא, להבל שאין בו חטא". וכן: פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) אסתר פרק ה: "אמר ר' חלבו אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, וכן הוא אומר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהלים ח, ג), ואין עוז אלא תורה, שנאמר י - י עוז לעמו יתן (שם כט, יא), וצריכין אנו לעסוק בדברי אגדה שייסדו הראשונים, מפני שהם נאים ומיישבים דעת האדם, ומושכין לבו של אדם בדברים שהדעת מקבלן".

31 משלי י"ג, ג: "נצר פיו שמר נפשו פשק שפתיו מחתה לו". ובפרק כ"א, כג: "שמר פיו ולשונו שמר מצרות נפשו".

32 אפשר ש: "ברעי לא אריבה" מבוסס על הפסוק "ואהבת לרעך כמוך" (ויקרא י"ט, יח) או על דברי הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד" – (שבת ל"א, א).

33 מבוסס על "כבר את אביך ואת אבך למען יארכו ימיה על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לך" (שמות כ', יב; וכן דברים ה', טז) וכן "איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא י"ט, ג).

34 בחינת: "והיו עיניך ראות את מורידך" (ישעיהו ל', כ)

35 איכה ג', מ"א: "נשא ללבנו אל פפים אל אל בשמים:

36 ראה לעיל - בתפילת שמונה עשרה אנו מבקשים: אתה חונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה. חננו מאיתך חכמה בינה ודעת.

22. ולמדני תורתך
23. לשמרה בלבנו³⁷
24. כל ימי חיינו
25. משפט ברומנית[תפילת התלמידים ביציאה מהכיתה]
26. אלוקים ברכתנו,
27. דברך השמעתנו³⁸,
28. קח נא תודתנו,
29. והט את לבבנו לשמור חוקיך ולעשות רצונך³⁹
30. ברך את אבותינו וגם את מלמדינו
31. אמן

ניתן להבחין בין חלקי התפילה שורות 1-7 פתיחה לתפילה בה הילדים מציגים את עצמם לפני בורא עולם ויודעים שאכן תפילתם תגיע עד "יסא אלוק". שורות 8 – 15 הבטחת הילדים שיתנהגו כפי שההורים והמורים מחנכים אותם. שורה 16 משפט ברומנית. שורות 17 – 24 תפילתם של הילדים לבורא עולם שיתן להם דעת ללמוד לשמור ולעשות. שורה 25 משפט ברומנית. שורות 26 – 31 דברי סיום וחתימה.

ב - פולין - ווארשה

במקראה

המתחיל

יפרד לשלושה ראשים

א. ילמד לילדי ישראל קריאת וכתובת שפת עבר על פי שיטת הברת האותיות

37 בברכת "אהבת עולם" לפני קריאת שמע בשחרית אנו מתפללים: "...ותן בליבנו בינה להבין להשכיל, לשמוע, ללמוד וללמד, לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה, והאר עינינו בתורתך, ודבק לבנו במצוותיך

38 על פי הכתוב: "השמע עם קול אלהים מנבר מתוך האש פאשר שמעת אתה נִיחִי" (דברים ד', לג), "מן השמים השמיעך את קלו לִיסְרָךְ וְעַל הָאָרֶץ הִרְאָךְ אֶת אֲשׁוֹ הַגְּדוּלָה וּדְבָרֶיךָ שִׁמְעַתְּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ" (שם ד', לו) 39 תהלים "ז, ו: "אני קראתיך כי תענני אל הט אָזְנְךָ לִי שְׁמַע אִמְרֹתֵי; וכן פרק קי"ט, לו: "הט לבי אל עדותיך נאל אל בצע"; תהלים פ"ח, ג: "סבוא לִפְנֵיךְ תִּפְלְתִי הִשָּׂה אָזְנְךָ לְרִנָּתִי".

בעזרת ציורים ותמונות שונים המושכים את לב הנער, גם יחנך את המתחילים בסידור והעתקת מאמרים קצרים מהקל אל הכבד ב.יכיל סיפורים שונים בלשון קלה וצחה
ג. ברכות ותפילות קצרות, למען יתרגל הילד בקריאתן ובאורן מאת
ב' טעמקין וא' לוריא
ווארשה
דרוק פאן אלעקסאנדער גינז, גאייע זיעלנא שטראססע NO 47
שנת תרנ"ד לפ"ק
בהמשך הדף הנאמר לעיל בפולנית

תפילת ילדי ווארשה לפני הלימוד

1. האל,
2. הטוב והמטיב!⁴⁰
3. השפיעה לנו מתנת חן רוח קדשך⁴¹,
4. ותן לנו עוז ותושיה לדעת אמיתך,
5. חזקנו ואמצנו להבין אמרי בינה למען כבודך ותהלתך,
6. והכן לבבנו לעשות רצונך⁴², בנפש חפצה
7. ולעבוד באמת ובתמים את אדוננו אלכסנדר אלכסדראוויטש⁴³
8. ירום הודו וכבוד ביתו הרם
9. ולהיות לבני אמונים לארץ מולדתנו ולישראל עמנו
10. אמן

מהעיון בתפילה ניתן להבחין בארבעה חלקים:
א. שורות 1 – 6 תפילה בה מבקשים הלומדים מה' ברכה שתכליתה "והכן לבבנו לעשות רצונך בנפש חפצה"
ב. שורות 7-8 מעבר מהשורות לעיל לתכלית נוספת "ולעבוד באמת ובתמים את אדוננו..." ושמו מוזכר במפורש ומרעיפים עליו ברכה

40 משנה מסכת ברכות פרק ט': "ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול בזמן שרואה אותו לפרקים על הגשמים ועל הבשורות הטובות אומר ברוך הטוב והמטיב ועל שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת".

41 תהלים נ"א, יג: "אל תשליכני מלפניך ורוח קדשך אל תקח ממני".

42 תהלים קמ"ג, י': "למַדְנִי לַעֲשׂוֹת רְצוֹנְךָ כִּי אַתָּה אֱלֹהֵי רוּחַ טוֹבָה תַּנְתַּנִּי בְּאָרֶץ מִישׁוֹר".

43 במקור שמו מודפס באותיות גדולות - אלכסנדר אלכסנדרוביץ' רומנוב (רוסית: Александр III Александрович Романов), הידוע יותר בתור אלכסנדר השלישי "עושה השלום" (10 במרץ 1845 – 1 בנובמבר 1894) היה קיסר רוסיה מה-14 במרץ 1881 ועד יום מותו. מת בדרך לחצי-האי קרים ב-1 בנובמבר 1894. בנו, ניקולאי השני, ירש אותו.

ג. שורה 9 מובעת נאמנות כפולה ומחלטת, האחת למולדת הכוונה היא פולין תחת שלטונו של אלכסנדר אלכסנדראוויטש, והשניה לעם ישראל⁴⁴
ד. שורה 10 חתימה - אמן

ג - תימן

תפילת ילדי יהודי תימן לפני הלימוד⁴⁵

התפילה נאמרת לפני הלימוד במקהלה כשה"מורי" מנצח עליה והילדים אומרים אותה ביחד במנגינה, מחברה אינו ידוע⁴⁶.
בתפילה נמצא חלקי פסוקים ומטבעות לשון מכתבי חז"ל, התפילה פורסמה ב"תאג"⁴⁷ לפני חומש ויקרא שהרי תחילת לימוד החומש היה "ויקרא", כדברי חז"ל:

אמר רבי אסיא למה הם מתחילים התנוקות של בית רבן ללמוד בספר ויקרא אלא מפני שכל הקרבנות כתובים בו ומפני שהם טהורים עד עכשיו ואינם יודעים מהו טעם חטא ועון לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא שיהו מתחילין תחלה בסדר הקרבנות יבואו טהורים ויתעסקו במעשה טהורים לפיכך אני מעלה עליהם כאלו הם עומדים ומקריבים לפני הקרבנות, והודיעך שאף על פי שחרב בית המקדש ואין קרבן נוהג אילולי התנוקות שקורין בסדר הקרבנות לא היה העולם עומד, לפיכך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בני אף על פי שחרב בית המקדש ובטלו הקרבנות ואין קרבן עולה נוהג אם אתם עוסקים וקורים בפרשת עולה ושונין בפרשת קרבנות מעלה אני עליכם כאלו אתם מקריבים קרבן עולה לפני שנא' וזאת תורת העולה כלומר מי שהוא עוסק בתורת העולה זוכה לחיי העולם הבא⁴⁸

44 זו תופעה ידועה בקרב יהודי הגולה שבתפילה משלבים, תפילה לשלום המלכות והעומד בראשה ומודפסת בסידור ונאמרת בזמן התפילה וזאת על מנת להפיץ נאמנות, הזדהות, הערצה ומציאת חן לשלטון כדי שלא יבולע להם.

45 קאפח הרב, ג' (1978) הליכות תימן הרב - חיי היהודים בצנעא ובנותיה, הוצאת: מכון בן צבי האוניברסיטה העברית- ירושלים עמ' 55—57.

46 שמעתי מר' חיים עמראני סברה ידועה בקרב יהודי תימן, מחברי תפילות ופיוטים לא ראו לנכון לציין את שמם מטעמי ענווה, והתבטלות כאומר: "מי אני? מה אני הרמבם?".

47 תאג' - כתר תורה (תרנ"ט) ירושלים, המילה "תאג" פירושה "כתר", בתימן כינו במונח הערבי תאג' כתבי יד (כיום גם דפוסים) של תורה עם תרגום אונקלוס ותרגומו הערבי של רס"ג.

48 מדרש תנחומא (ורשא) פרשת צו סימן יד. ראה מקבילות: פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא ו - את קרבני לחמי כתוב: "א"ר יוסה מפני מה מתחילין לתנוקות מתורת כהנים, אם כן יתחילו להן מבראשית, אלא אמר הקדוש ברוך הוא מה הקרבנות טהורים והתנוקות טהורים, יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים" וכן פסיקתא רבתי (איש שלום) פסקא טז וב"לקוט שמעוני' פרשת צו רמז תע"ט: "אמר רבי אסי מפני מה מתחילין לתנוקות בתורת

להלן נוסח התפילה⁴⁹

1. אל לבי פתח⁵⁰
2. בתורתך י - י⁵¹ תחכמני⁵²
3. גדל יה מעלתי למענך
4. דברי לימודים תלמדני
5. השיבני אליך ואשובה⁵³
6. ואקראך ותענני⁵⁴
7. זכה י - י נשמתי
8. חכמה יקרה תחכמני
9. טוב יש תנחילני
10. ישרני ולמדני דתך
11. כבוש פשעי
12. לבי מלא דעת
13. מכל מכשול
14. נקני והצלני נא
15. סמוך מפלתי כי⁵⁵
16. עליך י - י נשענתי
17. פנה אלי⁵⁶
18. צדיק דרכיך ישרני

כהנים יתחילו להן מבראשית, אמר הקדוש ברוך הוא הואיל והתינוקות טהורים והקרבתם טהורים יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות". עוד מצאנו ב"לקוט שמעוני" תורה פרשת פינחס רמז תשע"ו: "אמר רבי דוסא מפני מה מתחילין לתינוקות בתורת כהנים יתחילו להם מבראשית, אלא אמר הקדוש ברוך הוא מה הקרבנות טהורים אף התינוקות טהורים יבואו טהורים ויתעסקו בטהורים".

49 ראה לעיל הערה מספר 25.

50 בתפילות העמידה אנו חותמים בתפילה "אלהי, נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה, פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי,..." מקור התפילה. בתלמוד בבלי מסכת ברכות "ז, א.

51 את שם ה' כתבתי י - י במכוון כך, כפי שיוסבר להלן ששם כל אות בא"ב מחייבת זאת.

52 תהלים (ק"ט, צח): "מֵאֵיבֵי תַחֲכַמְנִי מִצֹּדֶק כִּי לְעוֹלָם הִיא לִי"

53 ירמיהו, ל"א, יז: "שְׁמוֹעַ שְׁמַעְתִּי אֶפְרַיִם מִתְנַוֵּדֵד יִסְרַחְנִי וְאֶנְסֵר כְּעֵגֶל לֹא לְמֹד הִשְׁיבֵנִי וְאֲשׁוּבָה כִּי אֲתָה ה' אֱלֹהֵי".

54 ישעיהו, ס"ה, כד: "וְהִיָּה טָרֶם יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֶשְׁמָע".

55 תהלים קמ"ה, יד: "סוֹמֵךְ ה' לְכָל הַנְּפִלִים וְזוֹקֵף לְכָל הַקְּפוּפִים".

56 תהלים, כ"ה, טז: "פָּנָה אֵלַי וְחַנּוּנִי כִּי יַחֲיֶה וְעֲנֵי אָנִי"; שם, ס"ט, יז: "עֲנֵנִי ה' כִּי טוֹב חֶסֶדְךָ כָּרֵב בְּחַמֶּיךָ פָּנָה אֵלַי; שם פ"ו, טז: "פָּנָה אֵלַי וְחַנּוּנִי תִּנְהַ עֲזֹךְ לְעַבְדְּךָ וְהוֹשִׁיעָה לְבֶן אִמְתְּךָ: שם, קי"ט, קלב: "פָּנָה אֵלַי וְחַנּוּנִי כְּמִשְׁפָּט לְאֹהֲבֵי שְׁמֶךָ".

19. קרבני ומעושק פדני⁵⁷
20. רועה ישראל⁵⁸ שמרני
21. שמור י - י נשמתי
22. תמיד יומם ולילה תצרני ותענני
23. טוב י - י לקויו לנפש תדרשנו⁵⁹
24. טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף⁶⁰
25. טוב להודות לי - י ולזמר לשמך עליון⁶¹
26. החייני אלוקי כל נשמה
27. וזכני יוצר כל בחכמה
28. להגות בתורה התמימה
29. בזכות ישראל הסגולה⁶² והשלימה
30. ולכן, יזכה אלי אבי
31. לשמוע קולי וניבי
32. להגות בתורה אשר למדני רבי
33. ועל זאת,
34. אשבחך ואפארך, וארוממך
35. ואענה במענה רך
36. אללה חק
37. ומוסי חק
38. ותוראתה חק
39. ואלעדל ללה ולמוסי ולתוראתה
40. תאברך אללה אלמנזל לנא אלתורה
41. עלי גבל סיני עלי יד מוסי רסולה
42. ברוך י - י נותן התורה
43. ברוך י - י לעולם אמן ואמן⁶³
-
- 57 תהלים, כ"ו, יא': "נאני בתמי אלף פדני וְחַנּוּנִי"; שם, ס"ט, יט: "קַרְבָּה אֶל נַפְשִׁי גְאֻלָּה לְמַעַן אֵיבִי פְדִינִי"; שם, קי"ט, קלד: "פְּדִינִי מֵעֶשֶׂק אֲדָם וְאַשְׁמְרֵה פְּקוּדֶיךָ".
- 58 תהלים, פ', ב: "רַעַה יִשְׂרָאֵל הָאֲזִינָה".
- 59 איכה, ג', כה: "טוֹב ה' לְקַוּוֹ לְנַפְשׁ תְּדַרְשֵׁנוּ".
- 60 תהלים, קי"ט, עב: "טוֹב לִי תוֹרַת פִּיךָ מֵאֲלֹפֵי זָהָב וְנָכְסֵף".
- 61 תהלים, צ"ב, ב: "טוֹב לְהוֹדוֹת לַה' וּלְזַמֵּר לְשִׁמְךָ עֲלִיוֹן".
- 62 דברים, ז', ו: "כִּי עִם קְדוֹשׁ אִתָּה לַה' אֲלֹהֶיךָ בְּךָ בְּמַר ה' אֲלֹהֶיךָ לְהִיּוֹת לוֹ לְעַם סִגְלָה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה; רֵאה עוֹד: שֵׁם י"ד, ב. שם, כ"ו, יח.
- 63 תהלים פ"ט, נג: "בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן".

44. ימלוך י - י לעולם⁶⁴ אמן ואמן.

מעיון בתפילה עולה בבירור שאותיות הא"ב, שורות 1-22 משמשות את האקרוסטיכון, נשים לב שבכל שורה ראשי התיבות הם שם האות "אל לבי פתח" - אלף - "בתורתך ג - י תחכמני" - בית - "שמור ג - י נשמתני" - שין "תמיד יומם ולילה תצרני ותענני" תו וכי"ב שורה 23 - 35 דברי שבח והודיה ותפילה לזכות ההורים שורות 36 - 41 עדות הלומד האומר:

אללה חק = ה' אמת

ומוסי חק = משה אמת

ותוראתה חק = תורתו אמת

ואלעדל ללה ולמוסי ולתוראתה = הצדק והמשפט, לה', למשה ולתורתו
תאברך אללה אלמנזל לנא אלתורה = יבורך האל שהוריד לנו את התורה

עלי גבל סיני עלי יד מוסי רסולה = על הר סיני על ידי משה שליחו

מה הטעם לשילוב השפה הערבית בתפילה ייחודית זו? כנראה שהיו למחבר מספר שיקולים לכך:

- א. השפה הערבית היתה השפה המדוברת בבית הילדים, והיא מובנת להם יותר מהלשון העברית הכתובה.
 - ב. להדגיש ולשים בפי הלומדים מעין אני מאמין מקוצר בעיקרי היהדות שיהיה שגור בפיהם.
 - ג. הצהרה לכל מי ששומע: "אני הילד היהודי מאמין בעיקרים הנ"ל, בשונה ממאמיני האסלאם".
- שורות 41 - 44 מהוות חתימת התפילה.

ד - נידרלנד = הולנד

במקראה:

תפילה ורנה

לבני ישראל ללמד

בבתי התלמוד אשר בממלכת נעדערלאנד

כיתוב בלועזית...

את דברי הסכמה הרבנית למקראה כותב הרב נפתלי צבי הירש הערטצפעלר נחתמים יום ד' בתמוז בשנת וכל עמך בית ישראל ברנה יודו לפ"ק דהיינו שנת:

64 תהלים קמ"ו, י: "ימלוך ה' לעולם אֶלְסִיף צִיּוֹן לְדֹר וָדֹר הִלְלוּ יְהוָה".

[5598 התקצח שהיא שנת 1838 למנינם]
דברי ההקדמה במקראה נחתמים על ידי המחבר בעמוד 10, ומציינים את חודש
דצמבר שנת 1837.

בעמודים 12 – 14⁶⁵ מופיעה תפילה "תפילה למלמד טרם החלו ללמד"⁶⁶.
בעמודים 14 – 16. מצויה התפילה הנאמרת על ידי הילדים לפני תחילת הלימוד
כך כתוב (באותיות כתב רש"י)

תפילה קודם הלימוד בבוקר, להביע על יד אחד מהתלמידים הגדולים.

1. בוקר הנה בא⁶⁷,
2. ואנחנו ילדים וילדות יחד התאספנו הנה בית התלמוד,
3. ללמוד דעת ולקנות בינה,
4. ובטרם כל מעש אליך,
5. אל חי,
6. אבי כל בשר⁶⁸,
7. אליך אשא כפי⁶⁹,
8. בעדי ובעד כל אשר עמדי פה.
9. בתודה אקדמך⁷⁰ תחת שנה ותנומה אשר השבעתנו אמש לילה,
10. וערבה לנפשותינו,
11. ועתה לשלום הקימותנו,
12. ובגבורה אזרתנו⁷¹.
13. אף כי בער אנוכי ולא אדע מה⁷²,
14. ואיככה אוכל⁷³ להבין את גדלך ואת ידך הרמה,
15. אך זאת ידעתי,
16. ולבי אמר לי,

65 התפילות מופיעות בשתי שפות שפה מול שפה ולכן נראה שהעמודים רבים.
66 לתפילות של מלמדים אקדיש ב"ה מאמר מיוחד.
67 במקראה מוצגת התפילה בשורות מליאות, כאן היא מוצגת במבנה שירי לנוחיות העיון.
68 איוב י"ב, י': "אֲשֶׁר בִּידוֹ נֶפֶשׁ כָּל חַי וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר אִישׁ"; שם, ס"ה, ג: "שִׁמְעַתְּ תִפְלָה עֲדִיף כָּל בָּשָׂר יְבֹאוּ".
69 תהלים ס"ג, ה: "כִּן אֶבְרָכְךָ בְּחַיֵּי בְשִׁמְךָ אֲשֶׁא כְּפִי".
70 "מודה אני לפניך מלך חי וקיים".
71 "ברוך אתה ה' אוזר ישראל בגבורה".
72 "כי בער אנוכי מאיש ולא בינת אדם לי" (משלי ל', ב); "נאני בער ולא אנע בהמות הייתי עמך" (תהלים ע"ג, כב); "איש בער לא ידע ויכסיל לא יבין את זאת" (שם צ"ב, ז).
73 אסתר ח', ו: "כי איככה אוכל וראיתי ברעה אשר ימצא את עמי ואיככה אוכל וראיתי באבון מולךתי".

17. כי טוב אתה ומטיב לכל⁷⁴.
18. הן החיים והשלום וכל הטוב אשר נהיה לאבותינו מיום היות על האדמה עד עתה,
19. רק מאיתך הוא,
20. רב חסד!
21. על כן אפיל תחינתי זאת,
22. ואתה הואל נא ושמע לקולי.
23. תנה לנו לב מקשיב ונפש חפצה,
24. להאזין אל דברי חכמה ומוסר,
25. אשר יורו לנו מורינו,
26. ולסור אל משמעתם כל היום.
27. שים רוח בין בקרבנו
28. להקשיב אל דעת ותבונה,
29. ולעשות רק הטוב והישר בעיניך⁷⁵,
30. ולסור מכל רע⁷⁶.
31. נהלנו ברוב רחמך באורח צדקה⁷⁷ ומישרים,
32. ללכת תמיד דרך מצוותיך,
33. ולא נכשל באבן נגף חטאת נעורים⁷⁸,
34. והיה כי כן יגילו בנו מולדתנו,
35. ושם ישראל בנו תפאר,
36. ושמך הגדול נהלל סלה.

עיון בתפילה מראה שיש בה ארבעה חלקים:

שורות 1-12 דברי פתיחה והודיה לה' על שאנחנו המתפללים פה, היגענו

74 "טוב אתה ומטיב למדיני חקיך" (תהלים ק"ט, טח) וכן בברכת המזון: "כי הוא אל זן ומפרנס לכל ומטיב לכל" ובהמשך שם: "המלך הטוב ומטיב לכל בכל יום ויום, הוא הטיב לנו, הוא מטיב לנו, הוא יטיב לנו..."

75 "שמור ושמעת את כל הדברים האלה אשר אנכי מצוץ למען יטב לך ולבניך אחרריך עד עולם כי תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלקיך" (דברים י"ב, כח). ראה ספרי דברים פרשת ראה פסקא ע"ט: "כי תעשה הטוב והישר, הטוב בעיני שמים והישר בעיני אדם דברי רבי עקיבה וכן הוא אומר (משלי ג', ד) 'ומצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם'."

76 "סור מרע ונעשה טוב בקש שלום ורחמים" (תהלים ל"ד, טו).

77 משלי ח', כ: "באנח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט".

78 מבוסס על הפסוק: "חטאות נעורי ופשעי אל תזכר כחטך וזכר לי אתה למען טובך ה'" (תהלים כ"ה, ז).

ללימודים אחרי שינה ואזרתנו בגבורה.
שורות 13 – 20 קטנות הלומד בייחס לגדלות הבורא שהוא הטוב והמטיב.
שורות 21 – 33 בקשת הלומדים
שורות 34 – 36 תוצאות הלימוד, "יגילו בנו מולדתנו" שם ישראל בנו
תפאר" "ושמך הגדול נהלל סלה".

לסיכום: כאמור בפתח דברינו תנאי נוסף להתרחשותה של למידה משמעותית היא התפילה לפני הלימוד. הצגנו ארבע תפילות לפני הלימוד מקהילות שונות. המוטיב המרכזי בכולן הוא תפילה לבורא עולם שייתן בלב הלומדים את היכולת, הרצון, הדעת והבינה ללמוד את מה שמוריהם מלמדים. תהליך ההוראה – למידה אינו דבר ברור מאליו והוא צריך סיעתא דשמיא.
האם אין מקום לאמץ את הרעיון לשאת תפילה בפיתחו של יום לימודים במוסדותינו ועל ידי כן ניטע בקרב תלמידינו מימד נוסף בחינוך לאמונה?